

Mossen en korstmossen in Hannecartbos, Kolmontbos en Harras

Klaas van Dort en Luc De Keersmaeker

In onbeheerde bossen neemt de structuurvariatie vroeg of laat toe. Dit biedt goede perspectieven voor mossen en korstmossen. Ze profiteren van zwaar en sterk verteerd dood hout, variatie in lichtklimaat rond gaten in het kronendak en kromme, scheve of beschadigde bomen met veel microhabitats. De uitgevoerde inventarisaties in Vlaamse bos- en natuurreservaten in de periode van 2007 tot 2010 schijnen deze stelling te bevestigen en brachten al een flink aantal bijzondere soorten aan het licht. Ook de recente inventarisaties in Harras (bosreservaat J. Zwaenepoel), het Kolmontbos en het Hannecartbos tonen aan dat onbeheerde bossen een belangrijke functie vervullen voor oud bos soorten en andere zeldzame epifyten. Ze brachten echter ook opmerkelijke verschillen tussen deze drie reservaten onderling aan het licht.

Hannecartbos (Oostduinkerke)

Het Hannecartbos is een kustbos dat vooral werd aangeplant na de tweede wereldoorlog. Ondanks de geringe structuurdiversiteit blijkt het bos van groot belang te zijn voor gevoelige epifyten. Waarschijnlijk zijn de permanent hoge bodem- en luchtvochtigheid en de geringe luchtvervuiling langs de kust gunstige factoren. De weinig gevarieerde bosstructuur van Hannecartbos kan verklaren waarom de doorgaans algemene lichtminnende pioniers Gewoon purperschaaltje (*Lecidella elaeochroma*), Haarmutsen (*Orthotrichum spec.*) en Kroesmossen (*Ulota spec.*) weinig zijn aangetroffen in en om het transect dat wordt gevolgd. Daar staat tegenover dat Dwergwratjesmos (*Cololejeunia minutissima*), een aërohygrofytisch levermosje met hoge gevoeligheid voor luchtvervuiling, er ongekend omvangrijke en vitale (fertiële) populaties vormt. Hannecartbos was het eerste bos in Vlaanderen waar deze soort werd gevonden (Hoffmann 1985). Dwergwratjesmos is duidelijk in opmars en kan vanuit het Hannecartbos nieuwe bossen koloniseren. Twee andere bijzonderheden zijn Hamsteroortje (*Normandina pulchella*) en Grauwe runenkorst (*Enterographa crassa*). Van de recente opmars van Hamsteroortje is al in eerdere edities van het Bosreservatennieuws melding gemaakt. Grauwe runenkorst, een soort met een voorkeur voor oude bossen, bezet in het Hannecartbos een van de weinige groeiplaatsen in Vlaanderen. Deze ontdekking wekt de hoop dat met het ouder worden van bossen vestiging van kwetsbare oud bos indicatoren mogelijk is.

Kolmontbos (Tongeren)

Klaas van Dort aan het werk bij de voet van een monumentale beuk in Kolmontbos

Wie het Kolmontbos betreedt moet wel onder de indruk raken: gigantische stammen, vele meer dan 40 m hoog en meer dan een meter dik. De enorme hoeveelheid gevallen zwaar dood hout draagt ook flink bij aan het oerbos-aspect van dit oude kasteelbos. Kolmontbos is bovendien een toplocatie voor dood-houtkevers (zie elders in deze nieuwsbrief). Een licht gevoel van teleurstelling is dan ook moeilijk te onderdrukken als de onderzoeker de stammen inspecteert: epifyten zijn schaars op de dikke beuken en eiken. Met het bekende bosduo Gesnaveld klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*) en Gelobde poederkorst (*Lepraria lobificans*), en hier en daar matjes van Kwastjesmos (*Platygyrium repens*) lijkt de koek al op. Toch is de epifytenbegroeiing van het Kolmontbos zeer bijzonder. Dat is te danken aan de aanwezigheid van oude knothaagbeuken en essen langs de bosrand. Hierop floreert een groep van korstvormige soorten met zwarte, langwerpige, vaak vertakte vruchtlichamen (apotheciën): de schriftmossen. Gewoon schriftmos (*Graphis scripta*) is de meest bekende vertegenwoordiger. Het wordt begeleid door schriftmossen van het geslacht *Opegrapha*. Dat zijn behalve de relatief algemene soorten Klein, Zwart, Wit en Verzonken schriftmos (*Opegrapha niveoatra*, *O. atra*, *O. vulgata* resp. *O. rufescens*) ook de zeldzaamheden Kort en Gestippeld schriftmos (*Opegrapha varia* en *O. vermicellifera*). In het Kolmontbos komt naast de schriftmossen ook de Grote runenkorst (*Phaeographis inusta*) voor. Deze uiterst zeldzame epifyt is in België alleen bekend van een groeiplaats in de Ardennen, 'in a well preserved forest' (Diederich et al. 2003-2010). Bijzonder verrassend was ook de ontdekking van de Duinknikker (*Pyrenula chlorospila*) op een knothaagbeuk aan de zuidrand van het Kolmontbos. Net als de Grote runenkorst was deze oud bos indicator nog niet eerder in Vlaanderen vastgesteld.

Er liggen en staan in het Kolmontbos verschillende dode beuken met een diameter van meer dan een meter. Boomlijken van dergelijke proporties bieden in principe volop kansen aan dood hout specialisten. De oogst is evenwel beperkt. De oorzaak moet vermoedelijk worden gezocht in twee factoren:

- 1 Veel stammen zijn aangetast door zwartrotschimmels. Het afbraakproces via zwartrot maakt hout keihard en voor vestiging van sporenplanten ongeschikt.
- 2 Mogelijk is ook het gebrek aan sterk verteerde boomlijken een reden voor het uitblijven van epixylen.

Zwart schriftmos (Opegrapha atra) op Haagbeuk in Kolmont

Thuidium op een verteerde beukenstam in het Zoniënwoud

Het Zoniënwoud staat al jaren bekend bij bryologen en lichenologen als oud bosgebied met veel bijzondere epifytische mossen en korstmossen. Harras, onbeheerd sinds 1995, is een zeer structuurrijk deel van het Zoniënwoud met monumentale eiken en beuken. Het bosreservaat grenst aan de Ganzepootvijver en omvat ook het bronvalleitje van de IJse, met fraaie essen, elzen en haagbeuken. De inventarisatie in 2010 resulteerde in maar liefst 14 soorten van de Nederlandse Rode lijst - een Vlaamse tegenhanger bestaat nog niet - en een groot aantal oud bos soorten.

De belangrijkste korstmossen zijn

- Gewoon schriftmos (*Graphis scripta*) op haagbeuk en beuk.
- Open speldenkussentje (*Pertusaria hymenea*) op haagbeuk en beuk.
- Bruin olievlekje (*Porina leptalea*) op haagbeuk, beuk en zwarte els.
- Beukenknikker (*Pyrenula nitida*) op haagbeuk en beuk.
- Trilzwamkorst (*Mycoblastus fucatus*) op haagbeuk, nieuw voor Vlaanderen.
- Koele boskorst (*Ropalospora viridis*) op haagbeuk, een zeer zeldzame soort in Vlaanderen en Nederland
- Maleboskorst (*Lecanactis abietina*) op es
- Hamsterootje (*Normandina pulchella*)

*Links: Beukenknikker (*Pyrenula nitida*) en jonge thalli van Gewoon schriftmos (*Graphis scripta*) in Harras*

*Rechts: Maleboskorst (*Lecanactis abietina*) op es in Harras*

De meest belangrijke blad- en levermossen:

- Krulbladmos (*Nowellia curvifolia*) op beuk, een dood hout specialist.
- Klein tuitmos (*Microlejeunea ulicina*) op haagbeuk en beuk, in Vlaanderen zeer zeldzaam.
- Fraai thuidium (*Thuidium delicatulum*), terrestrische bossoort, nieuw voor het Zoniënwoud en daarbuiten op slechts één plaats in Vlaanderen gevonden.

Toekomstverwachting

Er is goede hoop dat de belangrijke bronpopulaties van de oud bos indicatoren en andere bijzondere of bedreigde mossen en korstmossen in de bosreservaten stand kunnen houden. De langzaam aan verbeterende luchtkwaliteit biedt in elk geval perspectieven voor kwetsbare epifyten. Binnen deze randvoorwaarde zal in de nabije toekomst het aantal epifyten toenemen op plaatsen waar door windworp

gaten in het kronendak ontstaan. Op termijn zullen mogelijkheden ontstaan voor specifieke gemeenschappen van schorsspletten van oude bomen in natuurlijke bossen. Met name oude eiken met een diep gegroefde schors lijken bij uitstek geschikt voor schorssteeltjes (*Chaenotheca* spp.) en boomspijkertjes (*Calicium* spp.). Misschien kunnen bij nulbeheer op zeer lange termijn zelfs kritische oud bos bewoners zoals Weerhaakmos (*Antitrichia curtipendula*) en Flesjesroestmos (*Frullania tamarisci*) een come back maken.

Voor de dood hout bewoners ziet de toekomst er rooskleurig uit. Na de eerste vondst van Krulbladmos (*Nowellia curvifolia*) in het Zoniënwoud in 2001 (van Dort & van Hees 2001), op een beuk in bosreservaat Kersselaerspleyn, is deze dood hout specialist in 2010 al op 3 boomlijken ontdekt. Als gevolg van de toegenomen hoeveelheid zwaar dood hout is ook de vestiging van Langbladig oortjesmos (*Jungermannia leiantha*), Breed moerasvorkje (*Riccardia latifrons*) of andere dood hout bewoners te verwachten, zeker als er ook sterk vermolmd stammen van flinke omvang beschikbaar komen.

Een beeld uit Harras: een – inmiddels sterk verteerde – beuk die met zijn kroon in de IJsevallei is gevallen, wordt door mossen gekoloniseerd. Op dit boomlijk werd het zeldzame Krulbladmos gevonden

Referenties

Diederich, P., Ries, Ch. & Société des naturalistes luxembourgeois (2003-2010) <http://www.lichenology.info/>

Hoffmann, M. (1985) *Cololejeunia minutissima* (Smith) Schiffn. (Lejeuneaceae, Hepaticae) nieuw voor België. *Dumortiera* 33: 13-18.

van Dort, K.W., van Hees, A.F.M. (2001). *Mossen en vaatplanten op dood beukenhout in bosreservaat Kersselaerspleyn (Zoniënwoud, Vlaanderen)*. *Alterra-rapport 418*, 26 p.